

جمعیت در حکومت اسلامی

جواد جمشیدی حسن آبادی
دبیر مدارس جرقویه علیا، استان اصفهان
زهرا صادقی
مربی پیش دبستان

اشاره

مسئله جمعیت، از مباحث معمول در سیاست‌گذاری‌های یک جامعه و کشور است. در آیات قرآن کریم نسبت به جمعیت و تولید نسل و همچنین آثار و برکات آن تذکر داده است (الاسراء/ ۳۱) و در روایات معصومین (ع) نیز این مهم مورد توجه واقع شده است. چه بسا پرجمعیتی و یا کم‌جمعیتی تأثیر زیاد و غیرقابل انکاری بر قوت و ضعف جامعه انسانی داشته باشد.^۱ در کنار سفارش قرآن کریم و ائمه هدی (ع) نسبت به تولید نسل و تربیت فرزندان صالح، آفات و آسیب‌های زیادی نیز در سر راه خانواده‌ها نسبت به تولید نسل و افزایش جمعیت وجود دارد که ناشی از توطئه‌های دشمنان در این زمینه می‌باشد. لذا لازم است که خانواده‌ها با توجه به سفارش قرآن کریم، روایات، رهبری و مسئولین نسبت به تولید نسل و خطرات ناشی از کاهش جمعیت و همچنین تربیت صحیح فرزندان اهتمام و تدابیر لازم را اتخاذ نمایند. در این مقاله ابتدا جمعیت را از لحاظ لغوی و اصطلاحی و سپس از دیدگاه آیات و روایات مورد بررسی قرار داده و به آثار زیان‌بار کاهش جمعیت و محاسن افزایش جمعیت می‌پردازیم. در پایان نیز ضمن ریشه‌یابی به ذکر چند پیشنهاد در جهت افزایش جمعیت می‌پردازیم.

کلیدواژه‌ها: جمعیت، خانواده، حکومت اسلامی، قرآن کریم

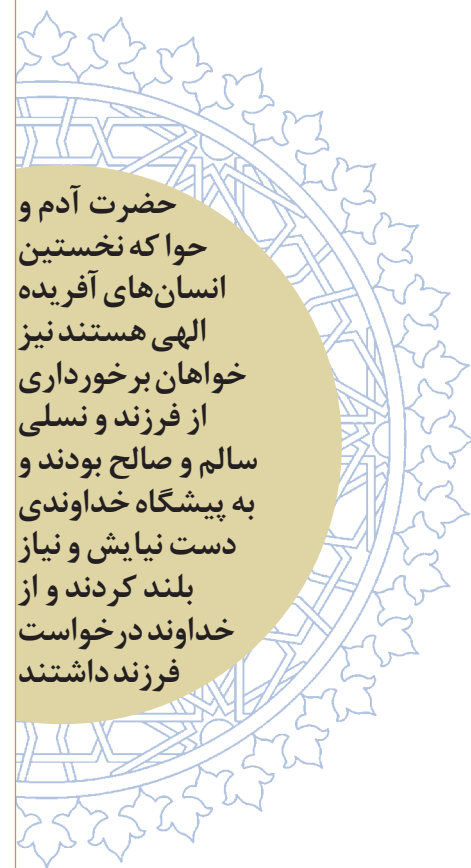
افزایش جمعیت چه محاسن و یا معایبی به دنبال دارد و کاهش آن تا چه حد می‌تواند به کشور آسیب برساند؟ آیا کشور ما با توجه به منابع خود جمعیت کافی را داراست؟ آیا با توجه به موقعیت جغرافیایی و وسعت خاک آن این تعداد جمعیت نوعی تهدید نیست؟ و دهها مسئله دیگر.

بر همگان ثابت است که جمعیت یک کشور به‌خصوص جمعیت جوان آن در رشد و شکوفایی مؤثر است و این مهم در بخش کشاورزی، صنعت، معادن و از همه مهم‌تر در بحث تولید و گسترش علم که رقابت کشورها را شامل می‌شود ناشی از کثرت جمعیت به‌خصوص جمعیت جوان کشور است. با توجه به اینکه جمعیت و افزایش آن و خطرات ناشی از کاهش آن امروزه بیش از هر زمان دیگری محسوس است. میزان شدید رشد جمعیت ایران در سال‌های ۵۵ تا سال ۷۵، دولت را به فکر اتخاذ تصمیمی اساسی مبنی بر کاهش زاد و ولد انداخت. در آن سال‌ها جلسات و کنفرانس‌ها و سمینارهای مختلفی برگزار شد تا به نحوی جلوی افزایش بی‌رویه جمعیت گرفته شود و تقریباً تمام مسئولین کشور هم با این اقدام موافق بودند. اما اکنون و با توجه به مساحت کشور خطر بیماری‌ها، حوادث طبیعی و غیرطبیعی، تهدیدها و ... با هشدار رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی)، خطر تحدید نسل برای آینده ایران اسلامی اعلام شده است.

تعریف جمعیت: جمعیت به لحاظ لغوی معادل Population Structure است که به معنای ساختمان، ساخت و یا ساختار جمعیت می‌باشد.^۲ به لحاظ اصطلاحی مجموعه عناصر و ویژگی‌ها و روابط نسبتاً پایدار جمعیت است که در طول زمان در ارتباط با یکدیگر دارای شکل و ترکیب خاصی شده‌اند، به‌نحوی که تغییر آن در مدت‌زمان کوتاه بسیار دشوار است.^۳ کثرت جمعیت از دیدگاه قرآن یک ارزش است. قرآن کریم به‌عنوان کتابی جامع برای مسلمانان خود را طرفدار جمعیت مطلوب و مناسب معرفی کرده و آیات زیادی وجود دارد که به موضوعات مهم جمعیتی از جمله ازدواج و خانواده (شوری / ۱۱-فاطر / ۱۱)، کمیت جمعیت (نوح / ۶-اسرا / ۱۲) و کیفیت جمعیت (نور / ۳۳- بقره / ۲۳۳- احقاف / ۱۵) پرداخته شده است که هر کدام به‌نوعی به مسئله جمعیت اشاره دارند. در سوره اعراف راجع به جمعیت آمده است که: یادتان نرود، «إذ كنتم قلیلاً» شما جمعیتتان قلیل بود، کم بود. «فكثركم» جمعیت شما را بیشتر کردیم.

(این یعنی چه؟ یعنی کثرت جمعیت یک ارزش است. درواقع خداوند نسبت به کاهش جمعیت مسلمانان احساس خطر می‌کند. لذا اشاره دارد که ای مسلمانان به هوش باشید که جمعیت کم برای جوامع اسلامی نوعی زنگ خطر در مواجهه با دشمنان است لذا به فکر چاره‌اندیشی باشید. یکی از تلاش‌های دشمنان این است که نسل ما را کم کنند تا به اهداف مورد نظر خود برسند، زیرا می‌دانند که امکان دسترسی و نابودی جوامع اسلامی با جمعیت کم بیشتر است لذا در کشورهای مسلمان در این چند دهه اخیر دقیقاً بر روی این موضوع سرمایه‌گذاری کرده‌اند. در سال‌های قبل، افراد مختلفی بوده‌اند که تحت عنوان تنظیم خانواده و شعار «فرزند کمتر، زندگی بهتر»، ندانسته به دنبال پیاده کردن نقشه دشمن بوده‌اند. در حدیث آمده است که اگر هر وقت یک چیزی به سمت شما آمد، و نمی‌دانید حق چیست، باطل چیست! «فعلیکم بالقرآن»^۴ با قرآن بسنجید که این حق است، یا حق نیست. حالا! قرآن راجع به جمعیت و بچه‌دار شدن چه می‌گوید؟ می‌گوید: یادتان نرود، «إذ كنتم قلیلاً» شما جمعیتتان قلیل بود، کم بود. «فكثركم» (اعراف / ۸۶) جمعیت شما را بیشتر کردیم. این یعنی چه؟ یعنی کثرت جمعیت یک ارزش است. لذا باید بیشتر به هوش باشیم و این خطر بزرگ را دفع نماییم.^۵ قرآن کریم در خصوص کاهش جمعیت از ترس فقر و گرسنگی اشاره دارد که: «ولا تقتلوا اولادکم خشية إِملاق نحن نرزقهم و ایاکم ...» و از بیم تنگدستی فرزندان خود را مکشید ما بیم که به آن‌ها و شما روزی می‌بخشیم آری کشتن آنان همواره خطا و اشتباه بزرگی است. اما باید توجه داشت که کشتن فرزندان از ترس تنگدستی با کنترل موالید متفاوت است. همچنین باید این مسئله را نیز مد نظر قرار داد که تربیت فرزندان صالح از اهداف نظام خانواده در اسلام است که باید موجبات این امر نیز فراهم گردد. زیاده‌خواهی و ایده‌آل‌طلبی و رفاه‌زدگی در تربیت فرزندان، به‌گونه‌ای که والدین مایل باشند تعداد فرزند کمتری داشته باشند و در عوض فرزندان آنان از رفاه کامل برخوردار شوند، شیوه مناسبی در تربیت و نیز تنظیم خانواده نیست زیرا اگر تنهایی و تأثیرات سوء این مسئله را در خانواده‌های کم‌فرزند که اکنون خود به والدینی بی‌خواهر یا برادر یا هر دو تبدیل شده‌اند و فرزندان از نعمت اقوام نزدیک و رفت‌وآمد با آنان و حمایت یا تمدد روانی حاصل

قرآن کریم در خصوص کاهش جمعیت از ترس فقر و گرسنگی اشاره دارد که: «ولا تقتلوا اولادکم خشية إِملاق نحن نرزقهم و ایاکم ...» و از بیم تنگدستی فرزندان خود را مکشید ما بیم که به آن‌ها و شما روزی می‌بخشیم

**حضرت آدم و
حوا که نخستین
انسان‌های آفریده
الهی هستند نیز
خواهان بر خورداری
از فرزند و نسلی
سالم و صالح بودند و
به پیشگاه خداوندی
دست نیایش و نیاز
بلند کردند و از
خداوند درخواست
فرزند داشتند**

از مرادوات فامیلی نزدیک بی‌بهره‌اند. وجود دارد لحاظ کنیم، ملاحظه می‌شود که تعداد فرزندان در خانواده‌ها باید به نحوی صحیح و جدی مد نظر قرار گیرد و این تجدید نظر به معنای کثرت بی‌حد و حساب و یا کنترل بی‌مرز نیست بلکه باید با احتساب شرایط و امکانات موجود. نه احتساب شرایط رفاه‌زدگی. به تعداد فرزندان افزود. به نظر می‌رسد نه کمیت را باید فدای کیفیت نمود و نه کیفیت را فدای کمیت بلکه به فرمایش قرآن کریم امر «واقصد فی مشیک» (لقمان/ ۱۹) را باید در تمام امور و شئون زندگی من جمله کثرت یا کنترل جمعیت لحاظ نمود. خداوند در قرآن فرموده فرزندان خود را نکشید. خدا روزی آن‌ها را می‌دهد. یعنی فرزندان که دارید نکشید خدا روزی به آن‌ها می‌دهد، با استناد به این آیه قرآن. افزایش جمعیت در اسلام یک اصل است. خداوند بارها در آیات قرآنی کسانی را که به خاطر فقر یا توهم فقر از بچه‌داری جلوگیری می‌کنند یا فرزندان را در رحم یا پس از آن می‌کشند، سرزنش می‌کند؛ چرا که خداوند روزی‌رسان همه آفریده‌هایش است و به قول معروف هر آن کس که دندان دهد نان دهد. در آموزه‌های وحیانی اسلام، افزایش جمعیت در میان مسلمانان و مؤمنان یک ارزش است و خداوند برای فرزنددار شدن افراد، پاداش‌های بسیاری تعیین و بیان کرده است. یکی از گرایش‌های طبیعی و غریزی در انسان، علاقه به فرزند است. از این رو یکی از دعاهای افراد حتی پیامبران، داشتن فرزند است و حضرت ابراهیم(ع) در پیری (حجر/ ۵۴-۵۱-صافات/ ۱۰۱-۸۳) و نیز حضرت زکریا(ع) در سنین کهنسالی خواهان فرزند می‌شوند (آل عمران/ ۳۹-۳۸-مریم/ ۷-۲) و خداوند دعاهای ایشان را مستجاب کرده و به ایشان فرزندان می‌دهد. به هر حال، انسان، در زندگی دنیا نیازمند اموری است که ارتباط تنگاتنگی با سعادت دنیوی او دارد و خود را با این امور، خوشبخت احساس می‌کند. این علاقه‌مندی انسان به امور دنیوی هرچند که در شکل افراطی آن به‌ویژه در مقیاس با خدا و آخرت نادرست است، ولی یک گرایش طبیعی و حتی ارزشی است؛ زیرا اگر به‌عنوان مقدمه اموری چون رضایت خداوندی باشد، یک ارزش قابل ستایش است. به‌خاطر همین علاقه‌مندی انسان به این امور، خداوند مهم‌ترین آزمون‌ها را برای رشد و تعالی انسان و نیز پذیرش ایمان، در

سال و فرزند قرار داده است (انفال/ ۲۸- تغابن/ ۱۵- ۱۴- بقره/ ۱۵۵). گرایش به فرزند اختصاص به افراد خاص ندارد بلکه همه انسان‌ها در هر درجه و مرتبه‌ای از ایمان و کفر، به‌طور طبیعی و غریزی گرایش به فرزند دارند و علاقه‌مند هستند که فرزند داشته باشند؛ چنان که می‌خواهند همسری داشته باشند تا در کنار او به آرامش برسند و از مواهب جنسی و لذایذ آن بهره‌مند شوند و تناسل و تولیدمثل کنند. قرآن می‌فرماید زکریا دعا می‌کردند: «فهب لی من لدنک ولیا یرثنی و یرث من آل یعقوب» (مریم/ ۶-۵) خدایا بچه می‌خواهم و به من هبه کن. حضرت زکریا(ع): «هنالک دعا زکریا ربه قال رب هب لی من لدنک ذریة طيبة إنک سمیع الدعاء» (آل عمران/ ۳۸) بچه را باید از خدا خواست و برخی پیامبران که بچه نداشتند از خدا می‌خواستند. بعد می‌گویند: «و اجعله رب رضیا» (مریم/ ۶) یعنی نه هر بچه‌ای، بلکه بچه‌ای می‌خواهم که مورد رضایت تو باشد یا دارم که می‌گویند: «و اصلح لی فی ذریتی» (احقاف/ ۱۵) یعنی بچه و ذریه اصلاح شده می‌خواهم. برخی از ایشان چون حضرت ابراهیم(ع) از پیامبران اولوالعزم است؛ چرا که به کهنسالی رسیده و فرزنددار نشده است و احساس می‌کند که از این جنبه در کمبود است. حضرت آدم و حوا که نخستین انسان‌های آفریده‌الهی هستند نیز خواهان بر خورداری از فرزند و نسلی سالم و صالح بودند و به پیشگاه خداوندی دست نیایش و نیاز بلند کردند و از خداوند درخواست فرزند داشتند (اعراف/ ۱۸۹) که این درخواست ایشان اجابت شد و نسل حضرت آدم(ع) در جهان به‌وجود آمد و گسترش یافت. از نظر قرآن، فرزند نعمت و موهبت الهی برای والدین است (انعام/ ۸۷-۸۴-انبیاء/ ۷۲-۶۹) و بر هر انسانی است که شاکر این نعمت باشد. پس از نظر قرآن و اسلام، فرزند داشتن یک ارزش است و این ارزش هنگامی واقعی است که در مسیر تعالی انسان و انسانیت باشد و خود و فرزند را به سوی خدایی شدن و دستیابی به خلافت الهی انسان رهنمون سازد. جایگاه جمعیت در روایات، علاوه بر قرآن که حجت واقعی ما مسلمانان نسبت به مسائل مختلف به‌خصوص در بحث جمعیت و افزایش آن می‌باشد و به آن سفارش کرده است. از امام صادق(ع) روایت شده است که پیامبر خدا(ص) فرمودند: «تزوجوا فانی مکاتر بکم الامم غدا فی یوم القیامة؛ از دواج کنید که من به سبب زیادی

جمعیت شما بر دیگر امت‌ها مباحثات می‌کنم.»^۶ همچنین جابر از امام باقر(ع) نقل می‌کند که رسول خدا(ص) فرمودند: «ما يمنع المؤمن أن يتخذ أهلاً لعل الله يرزقه نسمة تثقل الأرض بلا إله إلا الله؛ چه چیزی انسان مؤمن را از این باز می‌دارد که همسری بگیرد، تا شاید خداوند فرزندى برای او روزی کند که زمین را با «لا إله إلا الله» آکنده سازد.»^۷ رسول خدا(ص) در خصوص زیاد شدن اولاد می‌فرمایند: ... آیا نمی‌دانید که، من به شما امت در روز قیامت افتخار می‌کنم، حتی به جنینی که سقط شده باشد.^۸ و یا امام باقر(ع) از قول جد بزرگوارش در خصوص زیادى فرزندان روایت می‌کند که: من به شما افراد امت در روز قیامت بر سایر امت‌ها مباحثات می‌کنم.^۹ و یا اینکه می‌فرماید: بهترین زنانان کسی است که زیاد بچه بزاید.^{۱۰} این احادیث و روایات بی‌شمار دیگر دلالت دارد بر اینکه، نظر اسلام بر افزون شدن فرزندان است. اما چون این افزایش فرزند، پیامدهایی برای خانواده و والدین دارد و به همان نسبت مسئولیت به دنبال دارد و ... نفس انسان هم که راحت‌طلب است، در نتیجه با یک شعاری که موافق با راحتی نفس و ملائمت طبع است، نظر از حقیقت برمی‌دارد و پی‌آسایش خود می‌رود. در حالی که اصل هدف خلقت را فراموش می‌کند و یادش می‌رود که دنیا جای تن‌آسایی نیست. راهکارهای افزایش جمعیت در وضعیت کنونی: کشوری که در تقابل دائمی تمدنی با مستکبرین جهان و تمدن غربی است، باید جمعیتی جوان، پرتوان و نوآور داشته باشد. رکود جمعیتی باعث کاهش رشد جمعیت شده و به پیری جمعیت منجر می‌شود. جمعیت پیر فاقد نوآوری، تحول‌خواهی و شجاعت است و به سازش با شرایط تمایل دارد. به هر حال روند رشد جمعیت کارشناسان جامعه‌اعم از سیاست‌گذاران و دانشمندان اجتماعی را به این نتیجه رسانده که وضعیت کنونی جمعیت بسیار خطرناک است و به سرعت باید مانع کاهش جمعیت یا پیر شدن جمعیت شد. البته این نظر، اکنون نیز مخالفانی دارد، که معتقدند جمعیت باید به لحاظ کیفی جمعیت مناسبی باشد نه از لحاظ تعداد؛ آن‌ها جمعیت زیاد را به‌تنهایی عامل قدرت نمی‌دانند. به عقیده آن‌ها جمعیت کیفی عامل قدرت است. البته این به نسبی درست است. اما از طرفی رشد کیفی لزوماً به معنی کاهش جمعیت نیست و رشد جمعیت ضرورتاً مانع رشد کیفی نخواهد شد. اگر که سازمان‌دهی اجتماعی، یا سازمان‌دهی خانوادگی درست باشد.^{۱۱} این

عده معتقدند امکانات کشور برای رشد جمعیت مناسب نیست و تصور می‌کنند با افزایش جمعیت امکانات کاهش می‌یابد و نسل‌های بعدی با مشکلات فراوانی روبه‌رو می‌شوند. این اظهارنظرها تا حدودی احساسی است و کشوری که در تقابل دائمی در زمینه‌های مختلف با مستکبرین جهان و تمدن غربی است، باید جمعیتی جوان، پرتوان و نوآور داشته باشد. از جمله راهکارهایی که می‌توان اشاره کرد. الف) ارسال کارشناسان و نخبگان مسائل خانواده و جمعیت به نقاط مختلف برای آموزش خانواده‌ها (ب) کاهش هزینه‌های دوران حمل و وضع حمل (ج) ساخت و راه‌اندازی مراکز بهداشتی مخصوص زنان و زایمان (د) فراهم کردن تسهیلات و امکانات لازم برای زایمان آسان (ه) تهیه پوسترها و نوشته‌هایی در خصوص اشاره قرآن، روایات و سخنان بزرگان نسبت به افزایش جمعیت (و) دادن امید بیشتر به زنان باردار در خصوص عدم نگرانی نسبت به سلامت فرزندان خود و کم کردن استرس‌ها (ز) از همه مهم‌تر افزایش امکانات بهداشتی در روستاها، شهرها و شهرستان‌ها در خصوص این موضوع و ...

نتیجه‌گیری: خانواده به‌عنوان مقدس‌ترین نهاد در اسلام نقش مهمی در افزایش و یا کاهش جمعیت دارد و در آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) نیز به آن اشاره شده است، بنابراین دشمن در نظر دارد از انواع و اقسام راه‌های مختلف به اسلام و به خصوص تشیع از جمله کم کردن نیروی انسانی و جمعیت به ملت‌های اسلامی ضربه وارد کند. لذا افزایش جمعیت یکی از برنامه‌های دولت اسلامی ماست، لذا با توجه به اینکه ما پیرو قرآن و اهل بیت(ع) هستیم مسئله جمعیت در کنار سایر عبادات و مسائل دینی و اعتقادی مورد تأکید قرآن و معصومین(ع)، نیز باید به‌عنوان یک ارزش تلقی شود، که البته باید در چارچوب رعایت شئون و موازین دینی و حساب شده باشد، و از افراط و تفریط به‌دور بوده و محیط و شرایط و موقعیت خانواده‌ها نیز باید در نظر گرفته شود، اما این را باید بدانیم که رزاق و روزی‌دهنده واقعی خداوند متعال است که اگرچه فرزند بیشتر مشکلاتی را در زمینه تربیتی و اقتصادی به همراه دارد لذا انسان در این دنیا برای راحتی خلق نشده است و هرچه سختی ببیند به خصوص در زمینه تربیت فرزندان اجر اخروی او بیشتر است. لذا تلاش در جهت تشویق خانواده‌ها به مسئله جمعیت خود یک ارزش در پیشگاه خداوند محسوب شده و از مصادیق امر به معروف می‌باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. آیه‌الله بروجردی، جامع‌الحادیث، ج ۲، ص ۵۸.
۲. آریان‌پور، منوچهر؛ فرهنگ همراه، ج ۴۸، ص ۱۶۹۴.
۳. تمنا، سعید؛ مبانی جمعیت‌شناسی، ج ۵، ص ۶۱.
۴. کلینی، تفسیر صافی، ج ۱، ص ۱۵.
۵. کلینی، اصول کافی/ج ۲، ص ۴۳۸.
۶. حر عاملی/وسائل‌الشیعة ج ۱۴، ص ۳.
۷. همان، ج ۷، ص ۳۳.
۸. همان، ج ۷، ص ۳۴.
۹. همان، ج ۱۴، ص ۲.
۱۰. همان، ج ۱۴، ص ۱۴.
۱۱. استاد معلمی، وضعیت جمعیتی ایران، دی‌ماه ۹۱.

منابع

۱. قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی‌قمشه‌ای، انتشارات مؤسسه قرآن کریم الهادی، ۱۳۸۱، چاپ سوم.
۲. آریان‌پور، منوچهر؛ هزاره، فرهنگ همراه پیشرو آریان‌پور، تهران، جهان‌رایانه، ۱۳۸۵، چاپ چهل و هشتم.
۳. بروجردی، سیدحسین، جامع‌الحادیث، انتشارات قم، ۱۳۸۲.
۴. تمنا، سعید؛ مبانی جمعیت‌شناسی، تهران، انتشارات دانشگاه پیام‌نور، ۱۳۸۷، چاپ پنجم.
۵. جهانفر، محمد، جمعیت و تنظیم خانواده، ۱۳۸۶.
۶. الحر العالمی، محمدبن‌الحسن، وسائل‌الشیعة، مؤسسه آل‌البیت، قم، ۱۳۷۴.
۷. صدوق، من لایحضره الفقیه، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول.
۸. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه موسوی همدانی، قم انتشارات، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۷.
۹. علی‌بن‌الحسین، صحیفه سجاده، مترجم سیدکاظم ارفع، انتشارات فیض کاشانی، ۱۳۷۹، چاپ اول.
۱۰. فیض کاشانی، محمدبن مرتضی، تفسیر صافی بیروت، مؤسسه الاعلمی المطبوعات، ۱۳۹۹ قمری.
۱۱. کلینی، ابوجعفر محمد، کافی، انتشارات دارالکتب الاسلامیه تهران، ۱۳۷۵.
۱۲. مجلسی، محمدباقر، بحار‌الانوار، تحقیق و تعلیق: سید جواد علوی، ناشر: دارالکتب اسلامیة، تهران، ۱۳۶۲ ق.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، مجموعه مقالات و گفتارهای دومین سمینار دیدگاه‌های اسلام در پزشکی، انتشارات دانشگاه علوم پزشکی مشهد، ۱۳۸۰.
۱۴. موسوی‌الخمنی، روح‌الله، صحیفه نور (صحیفه امام)، انتشارات سازمان اسناد و مدارک انقلاب اسلامی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، بهمن ۱۳۸۸.